

Nyelvújítási törekvések Karjalában a legújabb bibliafordításokban

Dennica PENEVA

1. A karjalai nyelvjárások megnevezései

Az Oroszországban – Finnország keleti határai mögötti területeken – beszélt *karjalai* nyelvjárások több alnyelvjárásra oszlanak, a szakirodalomban párhuzamos megnevezések is előfordulnak a szakirodalom kiadásának helyétől és idejétől függően. Az égtájak szerinti csoportosítás szól *déli*, *keleti* és *északi* nyelvjárásokról. Az északi nyelvjárást párhuzamosan illetik még *vienankarjalai* névvel is (*Vienanmeri* a Fehér-tenger finn megnevezése). Az Oroszországban lakókat összefoglaló néven *oroszkarjalainak* is hívják; szemben azokkal a karjalai csoportokkal, akik Finnországban, Ilomantsi környékén laknak az orosz határ közelében (Rajakarjala 'Határ-karjala'). Karjalainak hívták még magukat a Karjalai-földszoroson (Karjalan kannas) élő finnek valamint az ingermanlandi (inkerinmaai) inkeriek is (vö. Grünthal 1997: 73). A keletkarjalait nevezik *lúdnak* is; e nyelvjárás a karjalai és a vepsze keveredéséből jött létre, és igen kevesen beszélnek. A legdélebbi nyelvjárás-csoport másik neve finnül *aunusi*, oroszul *olonyeci* (egy városka után). E csoport maga a nyelvet *livvinek* hívja (ez viszont nem azonos egy másik kis balti finn népnek, a *lívnek* a nevével, vö. Grünthal 1997: 75–76). A *tveri* (közben kalinyini területen) karjalaiak a 17. században költöztek Karjalából Tver város környékére, a Tyihvinyica (Tihvinä) és a Medvegyica folyók vízgyűjtő területére (vö. Keresztes 1993: 154).

2. Nyelvmélekek, források és kiadványok

Szórványemlékek. Rovásírással készült nyírkéreg-feliratok a 13. századtól maradtak fenn szép számmal. Ezek néhány soros emlékek: szavak, nevek; közülük leghíresebb a novgorodi (292. sorszámmal ellátott) kéregfelirat. Mivel a rovásjeleknek orosz betűk felelnek meg, ezeknek az interpretálása sok nehézséget jelent, az esetleges íráshibák tovább fokozzák a bizonytalanságot

(vö. pl. Winkler 1998: 23–29; Laakso 1999: 531–555). A kérdéses nyelvemlékben aunusi nyelvjárást sejtene a kutatók. Noha a 13. században a balti finn nyelvek elkülönülése még nem fejeződött be, csak annyit lehet megállapítani, hogy a felirat valamilyen balti finn nyelvjárásban íródott (Laakso 1999: 550).

Szójegyzékek. P. S. Pallas szótárában (*Linguarum totius orbis vocabularis comparativa* [Vergleichendes Wörterbuch aller Sprachen der ganzen Welt, A világ összes nyelvének összehasonlító szótára], 1786–89) 285 szó, ez az első nyomtatásos karjalai szórványemlék, amely két karjalai nyelvjárásból (észak-karjalai és olonyeci) tartalmaz szóanyagot (Suhonen 1995: 18). Az 1790–91-es ún. Katalain-szótárból megjelent egy második kiadás is, amelyet Julius Klaproth közölt az *Asia Polyglotta* című kiadványában (megj. Párizs 1823), ebben a szójegyzékben 319 északkarjalai és 200 olonyeci szó szerepel német fordítással (vö. Suhonen 1995: 18).

Korai szövegek. Valamilyen írásbeliségre, irodalmi nyelv kialakítására közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésünkre a 16. századból. Simon von Salingen, egy holland kereskedő 1566–68 között tett körutazást Karjalában. Naplójában leírta, hogy egy Fjodor Csugyinov nevű szerzetes mutatott neki egy karjalai ábécés könyvet és fordításokat is. A szöveg egyházi jellegű lehetett: a Credo és a Paternoster, ami azt jelenti, hogy a karjalai irodalmi nyelv néhány évtizeddel megelőzte a finnt (Suhonen 1995: 17–18). E fordítások sajnos nem maradtak fenn. Egy 72 szavas kéziratos szójegyzék viszont megőrződött a 17. századból.

Már Fjodor Csugyinov szerzetes fordítása is az ortodox egyház missziós tevékenységével függött össze, és később is készültek fordítások egyházi szövegekből oroszról karjalaira. 1865-ben alapították meg a orosz ortodox missziós társaságot (Православное миссионерское общество), amely arra szolgált, hogy a karjalaiak is oroszul tanuljanak. Ennek ellenére továbbra is készültek fordítások: 1804-ben egy katekizmus és néhány ima jelent meg karjalai és olonyeci nyelvjárásban. Minthogy a lakosság analfabéta volt, ezek és a későbbi kiadványok sem jutottak el a széles néprétegekhez (Suhonen 1995: 18).

Evangeliumfordítások. Máté evangéliumát kiadták (Герранъ Ми-нь Шюндю-руохтынанъ Святой Ювангели Матвѣйста, Каряланъ кѣлѣлля [Herran miän Šündü-ruohtinan svjatoj jovangel'i Matveista karjalan kiel'el'ä, A mi Megváltó Urunk szent evangéliuma Mátétól karjalai nyelven]; megjelent St. Peterburg, 1820), Márk evangéliuma kéziratban maradt. Mindkét szöveg tveri karjalai nyelvjárásban készült (Makarov 1966: 62–63). A petrozavodszki papképző szemináriumban ezeket tankönyvként használták. E for-

dításokat az észti F. J. Wiedemann revideálta és újból ki is adta, de ezek sem gyakoroltak hatást a népre. A 20. század elején az októberi forradalomig kb. 30 különböző kétnyelvű kiadvány látott még napvilágot karjalai, ill. orosz nyelven. Ezek – mint fentebb láttuk – az oroszosítási törekvések eszközei voltak (Suhonen 1995: 19). A 18., 19. és 20. század eleji kiadványokban kivétel nélkül a cirill ábécét használták, néhány mellékjeles betű-kiegészítéssel (pl. ö, -, ö) (Laanest 1975: 18).

E. V. Ahtia finn kutató már az I. világháború előtt megkezdte karjalai tanulmányait. Főként aunusi nyelvjárást gyűjtött, felesége, Irinja Trofimova karjalai volt. A kutatást még az 1930-es években is, egészen 1936-ig folytatta. Fontos vállalkozása az Új Testamentum lefordítása. A fordítás közép-aunusi nyelvjárásban készült. A fordítások közül három evangélista (Mk, Lk, Jn) evangéliumai, négy apostollel és néhány más egyházi jellegű szöveg 1907 és 1921 között jelent meg nyomtatásban (KaKS 1: XXXVII). Egy karjalai irodalmi nyelv létrehozása tehát Ahtia terveiben merült föl először. E célból 1926-ban készített egy nyelvtant, amely 1938-ban látott napvilágot. Ez a mű Ahtia két-három évtizedes kutató- és gyűjtőmunkájának szintézise (KaKS 1: XXXVIII). 1940-ig készített még egy nagyszabású szótárt is, de ez – nyilván a II. világháború szűkös viszonyai miatt – kéziratban maradt.

Tankönyvek és más világi művek. Meg kell még említeni néhány ábécéskönyvet is (Tver 1887 és Arhangelszk 1894), továbbá M. D. Georgijev lúd nyelvjárási szótárt (St. Peterburg 1908) és V. Koroljov livvi (olonyec) nyelvjárási szótárt (Viborg 1913) (vö. Laanest 1975: 19).

Az I. világháború után 1918-ban a lezárt határok miatt csak a Finnországba áttelepült karjalaiak nyelvének kutatása volt lehetséges. 1941–44-ben rövid ideig ismét folytattak a finnek helyszíni kutatásokat, de a II. világháború után csak 1966-tól nyílt ismét lehetőség – főként a Virtaranta-házaspár számára – az aktív gyűjtésre és kutatásra (KaKS 1: LX–LXII). – Az 1917-es októberi forradalom után a Szovjetunióban gyorsan kidolgozták a karjalai irodalmi helyesírást: az irodalmi nyelv alapja a kalinyini (tveri) terület tolmacsui nyelvjárása lett, latin ábécével. 1938–39 között a D. V. Bubrih által kidolgozott cirill betűs karjalai irodalmi nyelv volt használatban (KaKS I: VII). E korszak termékei iskolai tankönyvek, újságok és fordítások voltak, a sztálini direktívák szerint egységesen a „birodalom” népei és nyelvei számára.

Az 1990-es években már modernebb kiadványok is megjelentek: olonyeci ábécéskönyv (1990), északi (fehér-tengeri) karjalai nyelvtan és olvasókönyv (1992), tveri karjalai ábécés könyv (1992), továbbá irodalmi alkotások és újságok is napvilágot láttak (vö. Suhonen 1995: 23).

3. A bibliafordítások jelentősége. A bibliafordítások minden új változata tükrözi az adott nyelv hagyományait és a nyelvújítási törekvéseket. A nyugat-európai nemzeti nyelvek születésében is jelentős szerepe volt a bibliafordításoknak, amely szükségessé tett mindenütt egyfajta nyelvújítási tevékenységet. A kis népek esetében a bibliafordítások a nyelvi identitás megőrzésében is fontos szerepet játszottak. Ez különösen érvényes az oroszországi finn-ugor nyelvekre, amelyek az orosz nyelv dominanciájának szorításában élnek, s az e nyelveket beszélő lakosságot a többségi társadalomba való beolvasztás fenyegeti. Az 1990-es években a kis nyelveken készült legújabb bibliafordítások mérföldkönek tekinthetők a nyelvi és nemzeti identitás megőrzésében.

4. A legújabb kiadványok. Kutatásaim során két karjalai nyelvjárás evangéliumfordításaiban elemeztem a vallási terminológia egy csoportját: Lukács evangéliuma észak-karjalai nyelvjárásban jelent meg, az Apostolok cselekedetei pedig dél-nyugat aunusi (olonyeci) nyelvjárásban. Mindkét bibliarészlet 1999-ben a Bibliafordító Intézet gondozásában külföldi támogatással jelent meg Helsinkiben, illetve Stockholmban.

Munkám során az általam választott karjalai bibliai kifejezéseket vettem össze a finn és az orosz megfelelőikkel, s ezeket magyarra lefordítva is elemeztem. Ezt az összevetést az indokolta, hogy így könnyebben lehet megállapítani az esetleges szóátvételeket, tükörfordításokat és szóalkotási módokat. Mind a két evangéliumban a *bűn*, a *bűnbánat*, a *bűnös*, a *bűnbocsánat*, a *keresztel* és a *kereszttség* szavak megfelelőit, valamint ezek szókapcsolatait vizsgáltam.

4.1. Lukács evangéliuma (Lk)

Az északkarjalai Lukács evangéliuma egyrészt a Salmiban beszélt nyelvjárás változathoz áll legközelebb, de a Karjalan kielen sanakirja (KaKS) adataiból következtetve még inkább mutat egyezéseket a tveri karjalai alakokkal. Ez arra utal, hogy a szovjet korszakban a tveri Tolmacsu alapján kialakított irodalmi nyelv ma is tovább él. E nyelvjárásban hat a fokváltakozás, a diftongusok pedig zártabbak (Laanest 1975: 45). Címszökeént az evangéliumban szereplő formát adom meg, utána pedig a KaKS címszavát. A karjalai (ka.) és aunusi (aun.) példaanyag orosz (or.), finn (fi.), angol (a.) és magyar (m.) megfelelőit az irodalomjegyzékben szereplő források alapján közlöm.

4.1.1. 'bűn'

ka. *riähkä* 'bűn' ~ KaKS **reähkä** < or. *зрех*

(Lk 1,77) ka. *prostiah heilä riähät*, or. прощение грехов их, fi. syntien anteeksiantaminen, a. forgiveness of their sins, m. a bűnök bocsánatában [tkp. megbocsátják nekik a bűnöket];

(Lk 3,3) ka. *prostiuhuttais heilä riähät*, or. прощение грехов, fi. synnit annettaisiin heille anteeksi, a. forgiveness of sins, m. a bűnök bocsánatára [tkp. hogy megbocsátódjának nekik a bűnök];

(Lk 7,47) *riähät prostiuhuttih*, or. прощаются грехи ее, fi. hän sai paljot syntinsä anteeksi, a. her sins are forgiven, m. sok bűne bocsánatot nyer [tkp. a bűnök megbocsátódnak];

(Lk 7,48) ka. *on prostiuhuttu siun riähät*, or. прощаются тебе грехи, fi. sinun syntisi on annettu anteeksi, a. your sins are forgiven, m. bűneid bocsánatot nyernek [tkp. bűneid megbocsátódnak].

A fordító következetesen használja az orosz eredetű jövevényszót: *riähkä* 'bűn'. A fogalmat általában a többi finnugor nyelvben is jövevényszavakkal fejezik ki, bár vannak más, a helyi erkölcsi normákba ütköző jelenségeket kifejező szavak vagy körülírások is (vö. Bartens 1999: 15–28).

'(meg)bocsát'

ka. *prostie* 'megbocsát' = KaKS **prostie** < or. *простить*

(Lk 11,4) ka. *prosti meilä miän riähät*, or. прости нам наши грехи, fi. anna meille syntimme anteeksi, a. forgive us our sins, m. bocsásd meg a bűneinket [tkp. bocsásd meg nekünk a mi bűneinket];

(Lk 11,4) ka. *prostimma*, or. прощаем, fi. annamme anteeksi, a. we repented, m. mi is megbocsátunk;

(Lk 5,21; 7,49) ka. *puitto ken voit piästyä riähät*, or. кто может прощать грехи, fi. kuka muu kuin Jumala voi antaa syntejään anteeksi, a. who can forgive sins, m. ki más bocsáthatja meg a bűnöket [tkp. vajon ki engedheti el a bűnöket?].

'(meg)bán'

(Lk 10,13) ka. *hyö jo ammuin ois jätetty riähät ta kiännytty Jumalan puoleh*, or. то давно бы они покаялись, fi. olisivat jo aikoja sitten ... katuneet, a. they would have repented, m. tartottak volna bűnbánatot [tkp. már régen elhagyták volna a bűnöket és az Isten felé fordultak volna];

- (Lk 16,30) ka. *hyö jätettäis riähät*, or. покаются, fi. he kääntyisivät, a. they will repent, m. bűnbánatot tartanak [tkp. elhagyják a bűnöket];
- (Lk 24,47) ka. *pitäy kaččuo kaikki kansat ... jättämäh riähät ta kiäntymäh Jumalan luoksi*, or. и проповедану быть во имя Его покаянию и прощению грехов во всех народах, fi. ja kaikille kansoille ... on hänen ni-meensä saarnattava parannusta ja syntien anteeksiantamista, a. and that repentance for forgiveness of sins would be proclaimed, m. nevében megtérést és bűnbocsánatot kell hirdetni minden népnek [tkp. hogy elhagyják a bűnöket].

'(meg)tér'

- (Lk 13,3) ka. *jos että kiäntyne riähistä Jumalah päin*, or. если не покаетесь, fi. ellette käännny, a. unless you repent, m. ha nem tartotok bűnbánatot [tkp. ha nem fordultok bűneitekből az isten felé];
- (Lk 15,10) ka. *kumpani kiäntyy Jumalan puoleh*, or. об одном грешнике кающемся, fi. joka tekee parannuksen, a. one sinner repenting, m. ... egy megtérő bűnösnek [tkp. aki az Isten felé fordul];
- (Lk 11,32) ka. *hyö kiännyttih riähästä Jumalan puoleh*, or. они покаялись, fi. he kääntyivät, a. they repented, m. bűnbánatot tartottak [tkp. ők elfordultak a bűnből az Isten felé].

'bűnös'

- ka. *riähkähini [-ni]* ~ (KaKS) **reähkähine** [*reähkähiine*] < -hine, -hise- denominális képzővel alkotott névszói származék a *riähkä* szóból, vö. or. грешник < грех
- (Lk 7,34) ka. *kaikkijen riähkähisien ystävä*, or. друг грешникам, fi. syntisten ystävä, a. friend of sinners, m. a bűnösök barátja [tkp. minden bűnös barátja];
- (Lk 18,13) ka. *saleiče milma riähkähistä*, or. будь милостив ко мне грешнику, fi. ole minulle syntiselle armollinen, a. be propitiated to me the sinner, m. irgalmaz nekem, bűnösnek [tkp. szánj engem, bűnöst];
- (Lk 19,7) ka. *hiän pietty riähkähisen miehen taloh*, or. он зашел к грешному человеку, fi. syntisen miehen taloon hän otti majapaikakseen, a. he has gone in to lodge with sinful man, m. hogy bűnös emberhez tér be megpihenni [tkp. őt bevették egy bűnös ember házában].

A bemutatott példákból a következő derül ki. A 'bűn' kifejezésére egyöntetűen az orosz eredetű szót használják, a 'bűnös' pedig belső keletkezésű szó: ugyanennek az átvételnek melléknév képzős származéka. A 'bűn' szó a

következő kifejezésekben fordul elő: 'megbocsát', 'megbán', 'megtér'. A 'bűnt megbocsát' részben az oroszból átvett igével, másrészt körülírással 'bűnt elenged' fejezik ki. A 'bűnt megbán' kifejezést a 'bűnt elhagy' szókapcsolattal adják vissza. A 'megtérés' a 'bűnből Isten felé/Istenhez visszafordulást' jelenti.

4.1.2. '(meg)keresztel'

ka. *kastua* [-št-] ~ (KakKS) **kastoa**; konkrét jelentése 'bemerít, bemárt' ~ fi. *kastaa* id.

(Lk 3,16) ka. *mie kassan teitä vejellä ... hiän kastau teitä pühällä Henkellä ta tulella*, or. я крещу вас водою ... он будет крестить вас Духом Святым и огнем, fi. *minä kastan teidät vedellä ... hän kastaa teidät Pyhällä Hengellä ja tulella*, a. I baptize you in water ... he Himself will baptize you in the Holy Spirit and fire, m. én csak vízzel keresztelek benneteket... [ő] majd Szentlélekben és tűzben fog benneteket megkeresztelni [tkp. bemerítelek téged... fog benneteket bemeríteni].

'keresztel(ked)és', 'keresztség'

ka. *kassanta* ~ (KaKS) **kassunta** [-šš-] Konkrét jelentése: 'bemerítés, bemártás'

(Lk 3,3) ka. *ta ottua kassanta*, or. проповедуя крещение покаяния, fi. ja otamaan kasteen, an. proclaiming a baptism of repentance, m. hirdette a bűnbánat keresztségét [tkp. felvenni a keresztséget].

Összefoglalva a következőket mondhatjuk. A 'keresztel' ige kifejezésére az eljárás konkrét aktusa alapján a szókészlet ősi elemét '(vízbe) merít/márt' foglalták le. Ugyanez történt a finnben is. A procedura névszói megjelenítésére egy képzős származék használatos, ami a finnben *kastanta lenne, a finnben azonban helyette ugyanennek az alapszónak másik névszói származéka *kaste* található. Az északi karjalai evangéliumfordításban nem található orosz eredetű átvétel.

4.2. Apostolok cselekedetei (Apcsel)

Az apostolok cselekedeteinek fordítása aunusi (olonyeci) nyelvjárásban készült. A Lukács evangéliumnak és ennek a részletnek a nyelve vokalizmusát és konzonzantizmusát tekintve közel áll egymáshoz. Különbség mutatkozik egyes fokváltakozási típusok hiányában, és valamennyire a szókészletben is (vö. Laanest 1975: 13, 16, 45).

4.2.1. 'bün'

riähkä 'bün' ~ KaKS reähkä < or. *зрех*

(Apcsel 2,38) aun. *anna teijän riähkät prostittazihes*, or. для прощение грехов, fi. syntinne annettaisiin anteeksi, a. for the forgiveness of your sins, m. búneitek bocsánátára [tkp. hadd bocsáttassanak meg a ti búneitek];

(Apcsel 13,38) aun. *teile riähkät prostitah*, or. что ради Его возвещается вам прощение грехов, fi. teille julistetaan synnit anteeksi, a. forgiveness of sins is announced to you, m. hogy általa a bünök bocsánatát hirdetjük nektek [tkp. nektek a bünöket megbocsátják];

(Apcsel 26,18) aun. *heile prostitah riähkät*, or. прощение грехов, fi. he saavat syntinsä anteeksi, a. they may receive forgiveness of sins, m. elnyerik búneik bocsánatát [tkp. nekik megbocsátják a bünöket];

(Apcsel 3,19) aun. *teijän riähkät pühkittäzihes iäre*, or. чтобы загладились грехи ваши, fi. jotta ne [syntinne] pyyhittäisiin pois, a. your sins may be wiped away, m. hogy búneitek bocsánatot nyerjenek [tkp. a ti búneitek eltörültessenek];

(Apcsel 26,18) aun. *pestä iäre riähät*, or. омой грехи твои, fi. anna pestä syntisi pois, a. wash away your sins, m. mosd le búneidet [tkp. mosd le a bünöket].

'megbán'

(Apcsel 3,19) aun. *muutakkua mielet*, or. покайтесь, fi. katukaa siis syntjänne, a. repent, m. tartsatok bünbánatot [tkp. változtassátok meg gondolatotokat, gondoljátok meg magatokat].

'megtér'

(Apcsel 3,19) aun. *kiännükkiä (riähkispäi) Jumalan puoleh*, or. покайтесь, fi. kääntykää, a. repent, m. térjete meg [tkp. forduljatok (a bünökből) az Isten felé].

'bünbánat'

(Apcsel:11,18; 19,4) aun. *riähkiskiändümine*, or. покаяние, fi. kääntymys, a. repentance, m. bünbánat [tkp. bünből fordulás, megtérés]. Szóösszetétel, amelynek első tagja az oroszból való, második tagja pedig ősi szó.

Az elemzett szövegrészekben összefoglalásul a következőket állapíthatjuk meg. A 'bün' kifejezésére az aunusiban is egyöntetűen az orosz eredetű szót használják. A 'bün' szó itt is a következő kifejezésekben fordul elő: 'megbo-

csát', 'megbán', 'megtér'. A 'bűnt megbocsát' kifejezést részben az oroszból átvett igével, másrészt körülírással 'bűnt eltöröl', ill. 'le mos' fejezik ki. A 'bűnt megbán' kifejezést a 'véleményt/gondolatot megváltoztat' szókapcsolattal adják vissza. A 'megtérés' az aunusiban is a 'bűnből Isten felé/Istenhez visszafordulás'.

4.2.2. '(meg)keresztel', '(meg)keresztelkedik'

aun. *ristie [-t']* 'keresztel' = (KaKS) **ristie** [-t'] = fi. *ristiä* id. < or. *крестумь* (Apcsel 22,16) aun. *anna ristie iččiedäs*, or. *крестись*, fi. *anna kastaa itsesi*, a. be baptized, m. vedd fel a keresztséget [tkp. hagy megkeresztelni magad]; (Apcsel 2,38) aun. *annakua ristie iččie*, or. *креститься*, fi. *ottakaa itse kaste*, a. be baptized, m. keresztelkedjék meg [tkp. hagyjátok megkeresztelni magatokat]; (Apcsel 19,5) aun. *hyö ristittihes Ižändän Iisusan nimeh*, or. *они крестились во имя Господа Иисуса*, fi. *he ottivat kasteen Herran Jeesusken nimeen*, a. they were baptized into the name of the Lord Jesus, m. megkeresztelkedtek Jézus nevére [tkp. őket megkeresztelték az Úrjézus nevében].

'keresztel(ked)és', 'keresztség'

(Apcsel 19,4) aun. *ristindä*, or. *крещение*, fi. [kastoï parannukseen], a. baptism, m. keresztség. Nincs meg a KaKS-ban, helyette: **ristieset** [-st'] valószínűleg < finn *ristiäiset*. A finnől nincs adatolva a karjalainak megfelelő **ristintä*.

Összefoglalva a következőket mondhatjuk. A 'keresztel' ige kifejezésére ebben a szövegrészben a végső soron orosz eredetű igét használják, amelyet vagy egyenesen az oroszból vagy pedig a finnől vettek át. A 'keresztelés' fogalmát deverbális névszóképzővel adják vissza. A karjalai nagyszótárban egy, minden bizonnyal a finnől átvett szó van adatolva. A finn *ristiäiset* azonban elsősorban nem csupán magát a procedúrát, hanem inkább a hozzá tartozó ünnepséget jelöli.

5. Tanulások, további teendők

A két bibliarészlet fordításának részben különböző terminológiájából látszik, hogy a karjalai és az aunusi nyelv(járás) különbözik egymástól, másrészt az a következtetés vonható le, hogy a két nyelvi forma más-más nyelvi hatásnak volt kitéve: a karjalai a finnhez áll közelebb, az aunusi pedig intenzívebb orosz nyelvi hatást mutat.

A skandináv eredetű *synti* 'bűn' a nagyszótár tanúsága szerint csak a finn nyelvterülethez közeli nyelvjárásokban fordul elő, a vizsgált fordításokban egyáltalán nem. A Megváltó (fi. Vapahtaja) jelentésben máshol előforduló *Šündü-ruohtina* (KaKS 5: 607) hapax szóösszetétel etimológiája is érdekes. Nem világos ugyanis, hogy az előtag vajon a 'születés' avagy a 'bűn' jelentésű szóval függ-e össze.

A 'bűn'-re mindkét karjalai nyelvjárásban egyformán orosz eredetű szó használatos, a megbocsátásra is van orosz szó, amelynek etimológiai gyökei is minden bizonnyal konkrét képekre utalnak, feltehetően valamilyen betegségre, ill. ennek meggyógyulására stb. (vö. *зрех* Vasmer I: 307, *нрочтумь*, *нрочта* II: 444, 449). A frazeológiában emellett azonban megtalálhatók a folyamat konkrét képi kifejezései is: a bűnt mint valami negatív tárgyat elhagyják, vagy mint szennyet letörlik vagy lemosják, vagy pedig elbocsátják, tehát megszabadulnak tőle, a bűnből visszafordulnak, azaz megtérnek. Noha tapasztalhatók különbségek, érdekesnek tűnik, hogy több török eredetű magyar megfelelő mögött is hasonló képek húzódnak. A magyarból ismeretes szócsalád, a *bűn* és *bűnhődés*, továbbá a *büntet* etimológiai összefüggéseihez hasonló származékok a vizsgált karjalai kifejezések között nincsenek adatolva, az utóbbi fogalmakat teljesen más szavakkal fejezik ki.

Érdekes lenne megnézni a vizsgált részeket a korábbi fordításokban is, és a megfeleléseket, terminológiai innovációkat feltérképezni. Nagyon valószínű, hogy a modern fordítók a Finn Biblia Társaság gondozásában megjelent újabb fordításokban messzemenően figyelembe vették a rendelkezésükre álló korábbi fordításokat is, és azokhoz képest kevés változtatást hajtottak végre.

Felhasznált bibliakiadások

- Apostoloin ruavot. (Koitepainos.) Apostoloin ruavot livvikse. Apostolien teot livviksi. The Acts of the Apostles in the Karelian (Olonets) language. Деяния святых Апостолов на карельском (ливвиковском) языке. Biblien kiändüinstituuattu, Helsinki–Stokgol'm / Petroskoi 1999. = Apcsel Biblia. Ószövetségi és újszövetségi szentírás. Szent István Társulat, Budapest 1979.
- Jevanheli Lukan kirjuttamana (varsinaiskarjalaksi). (Koittelupainos.) Evan keliumi Luukkaan mukaan vienankarjalaksi. The Gospel according to Luke in the Northern Karelian dialect. Евангелие от Луки на севернокарельском диалекте. Piiplienkiännösinstituutti Helsinki–Stokholmi, 1999. = Lk

Новый завет. Printed by The Bible League. South Holland, in cooperation with Bethany Fellowship, Inc. Minneapolis [sine anno].
 Raamattu: Uusi Testamentti, 4. painos. Suomen Piiphiaseura, Mikkelii 2001. 74–120, 152–195.
 The new Testament. (Recovery Version.) Living Stream Ministry, Anaheim, California 1991.

Irodalom

- Ahtia, E. W. 1936: Karjalan kieliooppi. Suojärvi.
 Barancev, A. P. 1967: А. П. Баранцев, Карельская письменность. In: Прибалтийско-финское языкознание. Ленинград. 89–104.
 Bartens, Raija 1999: *Synti* suomalais-ugrilaisissa kielissä. In: Folia Uralica Debreceniensia 6: 15–28.
 Fábiián Orsolya 2003: A mordvin bibliafordítás terminológiájáról. In: Folia Uralica Debreceniensia 10: 91–102.
 Grünthal, Riho 1997: Livvistä livviin. Itämerensuomalaiset etnonymit. Castrenianumin toimitteita 51. Hakapaino Oy, Helsinki.
 Keresztes László 1993: Két színes könyv a karjalaiakról (ism.). In: MNyj 31: 154–156.
 Keresztes László 2003: A magyar nyelv eredetkérdései. In: Folia Uralica Debreceniensia 10: 107–126.
 Karjalan kielen sanakirja (päätoim. Pertti Virtaranta). Lexica Societatis Fennougricae XVI, 1–5. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy, Helsinki 1968–1997. = KaKS
 Laakso, Johanna 1999: Vielä kerran itämerensuomen vanhimmistä muistomerkeistä. In: Virittäjä 103: 531–555,
 Laanest, A. 1975: А. Лаанест, Прибалтийско-финские языки. In: Основы финно-угорского языкознания 2. Наука, Москва. 5–202.
 Makarov, G. N. 1966: Г. Н. Макаров, Карельский язык. In: В. В. Виноградов (гл. ред), Языки Народов СССР, III. Наука, Москва. 61–79.
 Suhonen, Seppo 1995: Züge Der Literatursprachen Der kleineren ostseefinischen Völker. In: Вопросы уральских литературных языков. Linguistica, Series A, Studia et dissertationes 17. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest 1995. 17–23.
 Sulkala, Helena 2003: Itämerensuomalaiset vähemmistökielet kirjakieliksi. In: Folia Uralica Debreceniensia 10: 177–193.

- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja (szerk. Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen). SKS, Helsinki 1992–2000.
- Uralisches etymologisches Wörterbuch (szerk. Rédei Károly). Akadémiai Kiadó, Budapest 1986–1988.
- Vasmer, Max 1953–1958: Russisches etymologisches Wörterbuch. Carl Winter-Universitätsverlag, Heidelberg.
- Virtaranta, Pertti 1967: Lähisukukielten lukemisto. SKST 280, SKS:n Kirjapaino Oy, Helsinki
- Winkler, Eberhard 1998: Anmerkungen zu zwei Sprachdenkmälern der ostseefinnischen Sprachen. In: LU 34: 23–29.

*

Language reform efforts in the newest Bible translations in Karelia

Each new variety of Bible translation reflects the traditions of the given language and of the language reform efforts undertaken. Bible translations played an important role in the birth of West-European national languages and this in turn made language reform necessary everywhere. In the case of small nations Bible translation plays an important role in the preservation of language identity as well. This particularly applies to Finno-Ugric languages in Russia where they exist under the dominance of the Russian language while the minority who speak(s) these languages are threatened to assimilation into the majority of society. In 1990's the Bible translation into these small languages can be considered a milestone in the preservation of language, culture and national identity.

In my research I have analysed a certain semantic field of religious terminology in two gospels translated into two Karelian dialects: *The Gospel according to Luke* has been published in Northern-Karelian dialect, while *The Acts of the Apostles* in the South-Western (Olonets) dialect. Both gospels were published with foreign support under the supervision of the Bible Translation Institute in Helsinki and Stockholm in 1999.

In this paper I have compared the Bible terminology chosen by myself with their Finnish and Russian equivalents, and I have analysed their Hungarian translations as well. This comparison resulted from the fact that possible borrowings, loan translation (verbatim translations) and word formation methods could be more easily established. In both gospels I examined the equivalents of 'sin', 'sinner', 'repentance', 'forgiveness of sins', 'baptise' and 'baptism' and their collocations.

DENNICA PENEVA